

SEYİTNAZAR SEYDİ

Melek ERDEM*

Seydi is one of the leading poets that followed the tradition of Mahdum Kulu, XVIII Turkmen literal figure. His deep sorrow resulting from losing the first wife and then his children is reflected in his booklet called *Goşa Pudağım*. He was born in Karabekevül and was educated at Hive schools. His poems which inspire his people with unity and soliderity in the face of the enemy, are characterised by heroism, patriotism and courage. He is also a warrior and a heroic poet. Though few in number he has also written some love poems. He has been one of the confiscated poets in the Soviet Republics periot. He was able to publish his first poems by the year 1926. It is very unlikely for the publications to reflect the linguistic forms as they are written in alphabeth. The language he has used is clear, and easy to understand, homonyms, synonyms, antonyms and reduplications which Seydi often uses show the richness of the Turkish language.

XVIII. asır Türkmen edebiyatında Mahdum Kulu'nun başlattığı edebi mektebi devam ettiren şairlerin başında Seydi gelmektedir. Sade bir dille yazdığı şiirlerinde öncelikle vatan sevgisini, dürüstlük, kahramanlık ve iman esaslarında ifade ederek halkı düşmana karşı bir olmaya çağır-mış, edebi yönüyle olduğu gibi fikirleriyle de, Mahtum Kulu'nun açtığı yolu, çağdaşları Zelili, Kemine, Mollanefes gibi şairlerle XIX. asırda devam ettirmiştir.

---

* A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Araştırma Görevlisi

XIX. asır Türkmen şairleri de Mahdum Kulu gibi, şiirlerinde halkın çektiği eziyetlerden, baskınlarla sıkıntılı geçen hayatlarından da kesintiler vererek dönemin tarihî vakalarına, tarihî şahıslarına da yer vermişler, yine bunun gibi halkı şuurlandırmada daha tesirli olabilmek için halkın çok iyi bildiği destan kahramanlarından da söz etmişlerdir. Birlik dostluk, kardeşlik, bir devlet kurma, vatanseverlik temalarında şiirler yazmışlardır.

Azadi, Mahdum Kulu, Nurmammed Andalip, Mağrupi, Şahbende ve Şeydayi 'nin eserleri, XIX. asır şairleri için büyük mektep olmuştur. Seydi ve Zelili'nin bu dönemdeki hadiseler, çağdaşlarına göre bir az daha fazla ağırlık verdikleri, şiirlerinde vatan ve millet fikirlerinin daha derin olması dikkati çeker. Bu dönem şiirlerinin çoğu da üstad bağşılarca (Sarı bağşı, Durdı bağşı, Hallı bağşı, v.s.) halk aydımları şeklinde söyle-ne gelmiştir.

Kahramanlık ve vatan sevgisi ağırlıklı şiirlerinde, bizzat kendisinin de katıldığı mücadeleleri anlatan Seydi, eserlerinde o dönemde Türkmenlerin maruz kaldıkları sıkıntıları, dönemin tarihî vaka ve şahsiyetlerini de anlatmaktadır.

Mangışlak'ta yaşayan Ersarı, Salır, Alili Türkmenleri, kendilerine komşu olan Teke, Yomut ve Sarık Türkmenleriyle birlikte, XVII. asrın sonlarında, XVIII. asrın başlarında Köpetdağın eteklerine doğru gelirler. Aralarındaki çekişmelere rağmen güçlenmeleri Hive beyleri ve İran Şahlığının dikkatini çeker. Bir taraftan Hive Hanı Ebul Gazi Bahadır Han, diğer taraftan İran şahı, Afşar Türkmenlerinden Nadir Şah, Türkmenlere ağır baskınlar tertib etmişlerdi. Fakat Nadir Şah, ölümüne kadar Göklen ve Yomut gibi Türkmen boylarını kendisine tâbi edememiştir. Nadir Şah'ın Hint seferleri esnasında bu Türkmen boyları Horasan'a akınlar düzenlemişlerdi.

XVIII. asrın ilk yarısından itibaren Amuderyanın orta kısımlarında Çarcev'den Kerki'ye kadar olan yerlerde Ersarı Türkmenleri yerleşmeye başladılar. Fakat o dönemde burası Buhara Emirliğine dahildi. XVIII. asrın sonlarında ve XIX. asrın başlarında da Çarcev, Kerki, Halaç, Karabekevül ve Amuderya boyları Buhara emirliğinin idaresinde olmuş-

tur. Mangışlak'ta, Balkan dağlarının civarında Sumbar ve Etrek nehirleri boylarında yaşayan Türkmenler ise Hive beylerine bağlıydılar.¹

XVIII. asrın ortalarında bir taraftan da Rusya'nın da kıskırtmasıyla İran baskıları daha da şiddetlenir. Bu asrın sonlarında güneydoğu Türkmenistan'da yaşayan boyların durumları çok zordu. Bu zor devirde Merv'de Bayramali Han hüküm sürmüştür. Buhara emiri Şah Murat (1785-1800) başa geçtikten sonra Merv'i alma planları yapar.² Bir süre sonra da Merv Buhara emirliğine tabi olur. Bundan sonra Teke Türkmenleri kendi istekleriyle 1822'de Hive'ye tabi olurlar. Hive beyleri 1824'te bu günkü Merv şehrini kurarlar.³ Şah Murat'ın oğlu Mir Haydar Buhara emiri olduktan sonra Merv'e baskınlar düzenler.⁴ Salır ve Sarık Türkmenleri ise Buhara'ya tabi olup onun adına 1843'te Merv'i işgal ederler.⁵

XIX. asırda Türkistan'da bütün Türk boyları Türk kabilelerini kendi egemenlikleri altında birleştirmeye çalışırken hep biribirleriyle mücadele ediyorlardı. Bu dönemde Hive Emiri Mehmed Rahim, Fergana Beyi Ömer, Buhara emiri de Mir Haydar'dı. Mehmet Rahim Siriderya'dan Astarabad ve Murgap'a kadar olan bütün toprakları almaya çalışmıştır.

XIX. asrın başlarında Hive'de han olan Mehmet Rahim'in tabiyetinde de Türkmen boyları vardı. Hanlık yaptığı 20 yıl içerisinde Türkmen boyları şiddetli baskılara maruz kalmışlardır. Seydi ile yakın dost olan Zelili de 1819'da hanın eline esir düşmüş ve Seydi'ye yazdığı bir mektupta çektikleri sıkıntıları dile getirmiştir.⁶ Bu baskınlar neticesinde, dağınık boylar halinde yaşayan Türkmenler birleşmeye çalıştılar.

Kısaca, XVIII. asrın ikinci yarısından XIX. asrın ortalarına kadar bu günkü Türkmenistan sınırları içinde olan baskıların yanı sıra XIX.

1 Bkz. M., Garnıyev, *Seydi Ömri ve Dörediciliği*, Aşgabat, 1962, s.36 - 38; Z. V. Togan da *Bugünkü Türklü Türkistan ve Yakın Tarihi* (İstanbul, 1981) adlı eserinde bu dönemde Karakum Türkmenlerine Hive Hanı İlbars'ın, Amuderya boylarında Çarcev'den yukarı kısımdaki Türkmenlere Buhara Özbek beylerinin kılavuzluk ettiklerini belirtmiştir (s. 199).

2 Merv, önce bu günkü Bayramali'nin olduğu yerdeydi.

3 Z. V. Togan, *age.*, s. 233.

4 Z. V. Togan, *age.*, s. 217; M. Garnıyev, *age.*, s. 38 - 39.

5 Z. V. Togan, *age.*, s. 233.

6 Bkz. *Türkmen Edebiyatı Tarihi*, III. t., I. kitap, Aşgabat, 1977, s. 99; M. Garnıyev, *age.*, s. 40.

asrın sonlarında Rusların da işgali söz konusudur. Zaten Türk beyleri arasında birtakım kışkırtmalarla bu işgale zemin hazırlayan Ruslara karşı, mutlak bir birlik sağlayamayan Türk boyları, yeterince mukavemet edemediler. Türkmenler Göktepe'de Ruslara karşı giriştikleri büyük mücadelede bir çok kayıp verdiler.

XVIII. asrın sonlarıyla XIX. asrın başlarında böyle bir siyasi tablo içinde olan Türkmenistan'da, Seydi, Çarcev'e bağlı Karabekevül'de yerleşik hayata geçen Ersarı Türkmenlerinin arasında dünyaya gelmiştir. Ömrünün çoğunu da orada geçirmiştir. Şairin doğum yılı ve hayatı hakkında tam bir kronolojik bilgi vermek zordur. Doğum yılı önceleri tahminen 1768 olarak kabul edilmiş, daha sonraki çalışmalarda ise doğum yılı 1775, ölüm yılı da 1836 olarak verilmiştir.⁷ Esas adı Seyitnazar'dır, Seydi ise onun maslahıdır.

Seydi'nin hayatı hakkındaki bilgiler *Goşa Pudağım* adlı uzun manzumesinde verilmiştir (Eserin mensur kısımları da vardır). Bu eserini çocuklarının vefatından duyduğu derin keder üzerine yazdığı söylenmektedir.⁸ Bu eserinde yalnız kendi ailesi hakkında değil, diğer akrabaları hakkında da bilgi vermiştir. Babasının Habip Hoca olduğunu *Gal İndi* şiirindeki

7 Yusuf Azmun da Türk Kültürü dergisinde çıkan "**Türkmen şairi Seydi (Seyitazar)**" (IV / 48 (ekim) 1966, (47-50), 1135-1138.) adlı yazısında şairin doğum yılını 1768 olarak vermiştir. Yine bu yazısında ölüm sebebi hakkında rivayetler olduğunu belirterek bir rivayete göre, İran hükümdarı Ahmet Ali Mirza'nın Karıkala'ya yaptığı baskın esnasında öldüğünü, başka bir rivayete göre de Kürtlerle yaptığı bir çarpışmada esir düştüğünü, hapsedildiğini ve hapishanede öldüğünü yazmıştır, Türkmenistan İlimler Akademisinin Mahdumkulu Dil ve Edebiyat Enstitüsünce neşredilen **XVIII-XIX Asır Türkmen Edebiyatının Tarihi Boyunça Oçerkler** (Aşgabat, 1967, s. 230) adlı kitapta da önceleri kabul edilen 1768 tarihinin Zelili'yle dönemdaş ve dost olmaları itibarıyla eserlerinden anlaşıldığı belirtilmektedir; Yine aynı enstitünün neşri olan **Türkmen Edebiyatının Tarihi** (III. t., Aşgabat, 1977, s. 83.)'nda da Gerkezli Allayar Gurbanoğlu'ndan alınan malumata göre 1830'larda öldüğü haberinin geldiği sıralarda beklenmedik bir şekilde aç susuz perişan bir halde geldiği ve bu hadisenin üzerinden 5 - 6 yıl geçmesinden sonra da hastalanıp vefat ettiği öğrenilerek ölümünün 1836 olarak kabul edildiği ve benzer malzemenin incelenmesiyle de doğumunun 1775 olarak tespit edildiği anlatılmaktadır.; **Vatançı Şahir Seydi** (Aşgabat, 1976) adlı makaleler topluluğunda, Ahundov Gürgenli, "Seydi" adlı makalesinde şairin doğum tarihini 1768 olarak vermiştir. Aynı kitapta S. Mätgeldiyev "Seydi ve onun dönü" adlı yazısında yaşadığı dönemi 1775 - 1836 olarak almıştır.

8 M. Garnıyev, *age.*, s. 42; K. Cumayev, "Seydinin Goşa Pudağım Dessanı", **Vatançı Şahir Seydi (Makalalar Yığındısı)**, Aşgabat, 1976, s. 55 - 56.

*Kıblagâhim, atam, çeşmim, çırağım,
Habıp hoca, ner pälvan, gal indi!* (Türkm. Ed. Tar. 3. t., s. 79.)

satırlarından anlamak mümkündür.⁹ Yine aynı şiirde oğullarının ağzından yazdığı bir dördlükte

*Gelcek diyip, giden yolumu gözlän,
Kesip kesip gara bağrını duzlan,
Köşekden ayrılan maya dek bozlan,
Käbäm enem, bağı biryän, gal indi!* (M. Garrıyev, age., s. 43.)

diye andığı annesine ise Gövherşat derlermiş. *Goşa Pudağım*'da Gövherşat'ın ağzından hasta torunlarına şöyle sesleniyor.

*Gövherşat diyir, pelek salıp duzağa,
Gahba dünyä özün çekmiş gırağa,
Baran degip, suv düşmesin çırağa,
İki gözüm nurı Mirhaydar can!
Eziz balam, körpe guzım Mirhesen!* (Goşa Pudağım, s.18.)

Seydi'nin Mäti adlı bir de erkek kardeşi olduğunu *Gal İndi* şiirinden anlıyoruz.

*Bir atadan Mäti yalnız gardaşım,
Bihabar sen, duşman alıpdır daşım.
Läşim goyup, duşman aparsa başım,
Sen onda eder sen pıgan, gal indi!*
(Dönmenem Begler, "Gal İndi", s. 79)

Bundan başka da Seydi'nin üç kız kardeşi vardır. *Goşa Pudağım* 'da üçünden de bahseder. Kız kardeşlerinin en büyüğü Orazbağt, ortancası Garrı ve en küçüğü Orazbibi'dir.

*Orazbağt diyir, gardaşlarım,
Sövdaya galan başlarım,
Goçaklarım, serhoşlarım,
Mürzäm, boy, boy, boy!*
(Goşa Pudağım, s. 37)

⁹ Bu yazımızdaki şiirlerin tümü kiril harfli metinlerden derlendiğinden transkripsiyon işaretleri kullanılamamıştır.

*Boldı bağrım ezim ezim,
İçge yürek üzüm üzüm,
Garrı diyer, iki gözüm,
Gaşım boy, boy, boy.*

(Goşa Pudağım, s. 38)

*Yakasın çäk edip, sinasın dağlan,
Matam tutup, gara deyip, yas bađlan,
Hicran odı bilen ciđerin dađlan,
Orazbibi, naçar doğan, gal indi!*

(Seydi, Dönmenem Begler, Gal İndi, s. 80)

Seydi, kendi köyünden Hatice adlı bir kızı sevmiştir. Amuderya boylarında Seydi ile Hatice hakkında söylenen rivayetler vardır. Şairin doğrudan Hatice'ye ithaf ettiği *Nar Hatıca*, *Öten Hatıca*, *Soltan Hatıca*, *Beter Hatıca*, *Timar Hatıca* gibi şiirleri vardır. Bu şiirlerinde Hatice'nin güzelliğini ve ona duyduğu sevgiyi dile getirerek *Soltan Hatıca* şiirinde şöyle demektedir:

*Goymaz rakıp görnüşiñe gelmäge,
Gözeller içinde soltan, Hatıca!
Bir gün gülli desmal içinde gözgi,
Eylär men sen tarap rovan, Hatıca!*

*Gizli derdim saña eylesem halı,
Bilenler aşık diyr, bilmedik dâli,
Gözgüye bak, göter gülli desmalı,
Bolsun biz garıpdan nişan, Hatıca!*

*Derdim köpdür, maña teyip duş gelmez,
Köñlüm gamgın, dünyä sözi hoş gelmez,
Hicran okı doğrı geler, duş gelmez,
Sancılar bağrımına peykam, Hatıca!*

*Pelek meni derde ulaşdırıpdır,
Basım gam layına bulaşdırıpdır.
Alıpdır aklımı, üleşdirıpdır.
Men bilmeyän sudu zıyan, Hatıca!*

*Ah ursam, ağzımdan çıkan ot boldı,
Dost yüzün dönderip, bizden yat boldı,
Ähli duşman el çarpışıp şat boldı,
Maña yağı boldı cahan, Hatıca!*

*Seniñ dek näzenin cahana gelmez,
Görsem, gözüm doymaz, köñlüm ayrılmaz,
Yanaşanda, seniñ bilen deñ bolmaz,
Seğsen gız, seğsen müñ cuvan, Hatıca!*

*Bu niçik sır boldı, bilebilmedim,
Ölüm pikrin tutdum, ölebilmedim,
Hayp, cepa çekdim, alabilmedim,
Köp galdı canıma arman, Hatıca!*

*Seydi diyer, tirsem gunça güliñ men,
Emip sorsam lebleriñden balıñ men ...
Hızmatıñda goli bağı guluñ men,
Bolayın başına gurban, Hatıca!*

(Yedigen, Seydi, s. 22- 23)

Seydi'nin Haticeyle olan evliliğinden Mirhaydar ve Mirhasan adlı iki oğlu dünyaya gelir. Bir süre sonra Hatice vefat eder. Mirhaydar 9, Mirhasan da 7 yaşında amansız bir hastalığa tutulmuşlardır. Seydi, üzüntülü geçen yıllardan sonra çevresinin de baskısıyla çocuklarına bakacak biriyle evlenmek mecburiyetinde kalır. Şemşat adlı bir kızla evlenir. İlk eşinin ölümü ve çocuklarının hastalığı gibi bir çok üzüntüyü arka arkaya yaşayan Seydi bunları *Goşa Pudağım*'da dile getirmektedir.

*Seydi diyer, Mirhaydarım mert oğul,
Doğumında Mirhesenim tört oğul,
Alçı oğul, çalçı oğul, gurt oğul,
Görkümden ayrılıp görksüz galıp men. (M. Garriyev, age., s.47)*

*Bu yatıştan Mirhaydarım galmadı,
İndi Mirhesenim özün bilmedi,
"Haydar!" diyip çağırdım, coğap gelmedi,
Mirhesenden eşitmedim seda men. (Türkm. Ed. Tar. 3.t., s.113-114.)*

Yine *Goşa Pudağım*'da Seydi'nin 4 oğlu olduğu ve bunların en küçüğünün Mirhasan olduğu belirtiliyor. Bundan başka Begnazar ve Seyitnazar isimlerinde iki oğlu ve Fatma (Patma) ve Zöhre isimlerinde iki de kızı olduğunu yine kendi şiirlerinden anlıyoruz. Seydi orta yaşın üstündeyken Begnazar adlı oğlunu da kaybeder:

*Tä ölinçäm meniñ indi işimi kına salıp,
İki kem elli yaşımda köp ulı sına salıp,
Ağladıp gitdi tamamı, ulus ağızına salıp
Yüreğim, bir dereğim, bar gereğim Begnazarım*
(Türkm. Ed. Tar., 3. t., 2. 112)

*Bibi Patmanıñ bu gün halın perişan etdiñiz,
Didesin yaş, yüreğin suv, bağrını gan etdiñiz,
Otlarga salıp, köñül şährini veyran etdiñiz,
Muğcız ile bu halayıklarnı hayran etdiñiz,
Mey içip çilten birle, perkar bolgan gardaşlarım*
(Goşa Pudağım, s.36)

Seydi, doğduğu yer olan Karabekevül'de okuyup daha sonra öğrenimini Hive medreselerinde sürdürmüştür. Zamanının ileri görüşlü, lider ruhlu aydın insanı olarak yetişmiştir. Türkmenlerin tarihini çok iyi bilen ve ayrıca kendinden önceki meşhur Türk şahsiyetlerinin eserlerini okumuş birisidir. Şiirlerinde geçen *Sayatlı Hemra*, *Seypelmelek Medhalcemal*, *Yusuף Züleyha* destanlarının kahramanlarından, bu destanları da çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Köroğlunun vatan uğrunda savaşıarak geçirdiği ömür Seydi'nin de idealidir. Şiirlerinde Köroğlu'nun, İskender'in, Rüstem'in adlarını anarak yan yana savaştığı yiğitleri yüreklendirir:

*Göroğludan şu gün alıp tulsımı,
Kuran açıp, gel içeyliñ kasamı,
Şu gün bolsun İskenderin kısımlı,
Ar dey durup şol söveşe baraylıñ!*
(Yedigen, Seydi, Baraylıñ, s.35)

Seydi her ne kadar çiftçilikle uğraşsa da dutarını yanından hiç ayırmamış, Nevayi ve Mahdum Kulu'dan deyişler çalıp söylemiş, sazende başgı olarak çok meşhur olmasa da bu tür meclislerin aranan şahsiyeti haline gelmiş, daha çok şiirleri ve kahramanlıklarıyla tanınmıştır. Hayatının büyük bir kısmını at üstünde geçirmiştir. İlini savunmak uğruna, ca-

nını ortaya koyarak savaşmayı göze almıştır. Çevresine her zaman mert yiğitleri toplamış bir halk kahramanıdır. Bir şiirinde mert yiğitlerin tasvirini şöyle dile getirmiştir.¹⁰:

*Goç yiğidiñ minasıp,
Söyğüli yarı bolsa;
Andan soñ aş dökmäğe
Golunda barı bolsa.*

*İncimaz oba, goñşı,
Şat bolar içi daşı,
Hem gılcı hem aş,
Şirin güftarı bolsa,*

*Bir mert tutsa her işi,
Eri der dağı, daşı,
Yanında goç gardaşı,
Bir medetkări bolsa.*

*Hatamlar aşda belli,
Batır söveşde belli,
Yüvrük çapışda belli,
Eğer hünäri bolsa.*

*Yoldaş bolsañ namarda,
Goyar seni çöl yerde.
İşiñ düşse bir merde,
Bitir, bir kări bolsa.*

*Dıyr Seydi, dürdäne,
Yiğit doğsa merdana,
Boyun eğmez duşmana
Täsibi arı bolsa.*

Seydi'nin gençlik yılları Lebap boylarında geçmiştir. Bu dönemlerde Buhara emiri Mir Haydar 'ın baskınlarına karşı halkını birleştirmeye çalışarak savaşmış, fakat çetin mücadeleler neticesinde ve ayrıca bir kı-

10 S. Durdiyev, "Seydiniñ taze tapılan şığırları", Vatançı Şahır Seydi (Makalalar Yığındısı), Aşgabat, 1976, s. 167.

sım Türkmenlerin kendi menfaatlerini gözeterek boyun eğmesiyle, geri kalan Ersarı Türkmenleriyle Lebab'tan ayrılarak önce Hive'ye, sonra Merv'e gitmiştir. Daha sonra da yakın dostu Zelili'nin memleketi olan Kızılarvat'a bağlı Garrıkala'ya gitmiş ve hayatının son yıllarını da orada geçirmiştir. Orada İran şahına karşı girişilen savaşlardan birinde 1830'lu yıllarda şehit olduğu da söylenmektedir.¹¹ Doğduğu yerlerden ayrılma fikrinden duyduğu üzüntüyü şiirlerine de yansıtmıştır. *Lebab Hoş İndi* şiirinde Lebab'tan ayrılış sebebini ve çekilen sıkıntıları dile getirerek Lebab'a veda eder:

*Sakar halkı bilen ärsarı bolup,
Biz gütdik, sen galdıñ, Lebab hoş indi,
Kimse ağlap gütdi, kimseler güliüp,
Kimse çekip dürli azap, hoş indi.*

*Kinämiz yok sen gadırdan vatandan,
İncadık Mirhaydar yerler yuvtandan,
Tä ölinçäk üstümüzden ötenden,
Gezsek gerek seni sorap, hoş indi.*

*Seniñ üçin cepa çekdik, can berip,
Ekin ekdik, doğa aldık, nan berip,
Hıracını salgıdını kân berip,
Gezdik köp işiñe yarap, hoş indi.*

*Zovkı sapa sürüp, bir niçe yıllar,
Seni diyip oturdı munda köp iller,
Pil urup düzülen atızlar çiller,
Eyersiz galdıñız garap, hoş indi.*

*Haknıñ bergenine edip kanağat,
Oturmuşdık tapıp ayısı parahat,
Söhbet üçin bina bolgan ımarat,
Galar boldıñ itler yalap, hoş indi.*

¹¹ S. Mätigeldiyev, "Seydi ve onuñ dövri", *Vatançı Şahır Seydi (Makalalar Yığındısı)*, Aşgabat, 1976, s. 24.

*Yüz elvan miveli bağı bostanlar,
Hoş öten baharlar hem zemistanlar,
Sizden arañıza niçe destanlar
Salıp galgan Kurhan kitap, hoş indi.*

*Sizler bizden tapmayasız vebalı,
Yok idi hiç kimiñ gitmek hıyalı,
Bakcalarıñ nâzik biten nahalı,
Oturıñ başıñız ırap hoş indi.*

*Gülşende sebz olup açılan güller,
Dost ile yanaşıp yürüşen yollar,
Bize pata üçin göterip gollar,
Bolmadı sizlerden coğap hoş indi.*

*Özge begler Mirhaydara hövesdir,
Bilseñiz, ol halkıñ ıkbalı pesdir,
Bize Soltannıyazıñ begliği besdir,
Gahargulı, hana harap, hoş indi.*

*Yüzelli yıl vatan diyip gezildi,
Ekinler ekildi, yaplar gazıldı,
Müñ iki yüz bir kem kırk da yazıldı,
Tarihın etseñiz hasap, hoş indi.*

*Seydi diyer indi tükendi sözüñ,
Gideyin, sizleri görmesin gözüñ,
Gol ayağıñ her yan uzadıp üzüm,
Yat parahat, başıñ büröp, hoş indi.*

(Yedigen, Seydi, s. 42 - 43.)

Bu şiirinde, Buhara emiri Mir Haydar'a tabi olmak isteyen Türkmenleri kınayarak Ersarı beyi Sultan Niyaz'ın idaresinin Türkmenler için daha iyi olacağını da belirtmektedir ve Seydi de Sultan Niyaz'ın liderliğinde Hive'ye gider. *Dönmenem Begler* şiirinde de yine Mir Haydar'a karşı girişilen mücadelelerden söz eder:

*Vatan üçin çıkdım gır at üstüne,
Tâ canım çıkınca dönmenem begler!
Dikdir serim, düşmen duşman astına,
Sil dey aksa, gandan ganmanam, begler!*

*İlim için şirin candan geçer men,
Düldül müniüp, ganat bağlap, uçar men,
Namart дәlem, Hakdan kasam iđer men.
Yanıp duran nar men, sönmenem, begler!*

*Yesir galmaz, oğlan uşak ağlayıp,
Oda düşmez, aşık yürek dağlayıp,
Men hem şu gün Mürtezadan çağlayıp,
Kasam kıldım, ondan dänmenem, begler!*

*Tomaşa eylänler kılan urşuma,
Yüz müñ leşger çıka bilmez garşuma,
Är yiğit men, mertlik bilen durşuma,
Oda urarlar, men yanmanam, begler!*

*"Är men" diyen çıksın bile yörmäđe,
Leşger tartıp, Mirhaydarı urmağa,
İl gün için şirin canım bermäđe,
Urdum başım, şertden sınmanam, begler!*

*Hak ezelden saldı meni bu yola,
Can bermän, diri düşmenem gola,
Tomaşa kılıñlar bulanan sile,
Niçe gan yuvutdım, ganmanam, begler!*

*Ärden öndüm, ärlük bilen öler men,
Kim dostum, duşmanım parhın biler men,
Söveşde ağlaman, şat men, güler men,
Namart bolup, dünyä inmenem begler!*

*Yat kılar men Goroğlını, Zamanı,
Alı Mürtezanı Şahımerdanı,
Rüstem zal, İsgender, Gacar pälvanı,
Orta atdım, köpiün sanmanam begler!*

*Seydi çıkdı atın, yarağın besläp,
Gan gördi gözlerim, yürek hövesläp,
Gaçmanam, öler men, köp leşger isläp,
Söveş için çıkdım, dönmenem, begler!*

(Seydi Dönmenem Begler, s. 7 - 8)

Seydi, bir şiirinde de Sultan Niyaz'ı şöyle anlatmaktadır:

*İşabaşı oğlu Soltannıyaz begiñ
Bu dünyäde dürli dövranı bardır,
Bedev müniüp, yağşı yiğitler bilen,
Günde çoh sapalı seyranı bardır.*

*Hemişe yörişi hünkär tutumlu,
Sözlese, her kime sözi ötümlü,
Suhbı şam cövlanı bolan yetimli,
Hak bereket beren aş nanı bardır.*

*Çın beğdir, hiç zatdan yokdur pervayı,
Her gelene berer dürli serpayı,
Palav iyip, içmäğe gaymaklı çayı,
Käseyi çınıdan çendanı bardır.*

*Ovazası düşüp yakın, ırağa,
Belki yetişedir Ruma, İrağa,
Aman bolsa hemme beglere ağa,
Bolmağına niçe nişanı bardır.*

*İl içinde hökmi bolsa hem carı,
Hiç bir musulmana yokdur azarı,
Her remezan ayı getirip karı,
Sovap üçin hatmı Kurhanı bardır.*

*"Sahavatda Hatam Taydan ziyada"
Diyen adam hergiz galmaz uyada,
Hızmatına her kim gelse piyada,
At müniüp, don geyip gitdiği bardır.*

*Akıldan esrikdir onuñ bar işi.
Mert oğludur, merdanadır yürüşi,
Hoş görer mollanı, hoca dervüşi,
Olara köp hayır ihsanı bardır.*

*Tebği belent, özi akıllı, huşlı,
Yanı mirşikärli, golları guşlı,
Acap parasatlı, merdana işli,
Haysı mülküñ beyle soltanı bardır.*

*Söves günü keserlidir gılcı,
Bardır özi söves ilmin bilinci,
Dayım ızı üzülmeven gelici,
Her gün çar tarapdan mihmanı bardır.*

*Şaydır at yarağı, tük el esbabı,
Geyer dayım atlas bile zerbabı,
Munça begi istöp Buhar, Lebabi,
Gezip tapmaklığıñ emkanı bardır.*

*Atlansa, din islam gılcın çalsa,
Yaraşur kuffardan baş pulı alsa,
Otursa, öñüne arzaçı gelse,
Adalatlı, doğru divanı bardır.*

*Hiç kime oğşamaz sını summatı,
Özge bezadadan köpdür hümmeti,
Yalan diyse, bir Muhammet immatı,
Elbetde, dinine nuksanı bardır.*

*İl yığılıp, günde berer salamı,
Hızmatın ederler manend gulamı,
Seydi gul aydar, halıs kelamı,
Söylesem, tükenmez destanı bardır.*

(Dönmenem Begler, s.17 - 18)

Seydi de Mahdum Kulu gibi şiirlerinde sürekli Türkmen boylarını birleşmeye çağırılmaktadır:

*Öñe ıza salıñ yağşı garavul,
Namardıñ canına düşmesin dovul,
Teke, Salır, Sarık, Garabekevül,
Bir oturıp, bile turalı begler. (M. Garriyev, age., s. 59)*

Seydi'nin Gayıpnazar Gayıbi ile de karşılıklı şiirleri vardır.¹² Birtakım sebeplere göre Gayıpnazar Gayıbi, Buhara emiri Mir Haydar'ın köşküne gelir. Bir süre bu köşkte çalışır. Bir kere, Mir Haydar, Gayıbi'yi

12 C. Akıyeva, M. Annagurbanova, "Seydi bilen Gayıbi", *Seyitnazar Seydi (Şahır Hakında İlmı Dokladlar Makalalar ve Habarlar)*, Aşgabat, 1979, s. 242.

elçisiyle birlikte Lebap Türkmenlerinin beyi Soltan Niyaz beye gönderir. Ondan sonra Seydi ve Gayıbi'nin atışmaları şöyle devam eder:

Gayıbi:

*Çeken azabınız bolar bihesip,
Yoluñuz beklâris, yurduñuz gısıp,
Sizlere süyci suv etmesin nesip,
İliñ acı suvdan ier de gider.*

Seydi:

*Gövnüñ islär her bir zadı messana,
Yiğitlerim düşünerler dessana,
Zalım girip bilmez bağı bossana,
Ah urup, sümüğün çeker de gider.*

Gayıbi:

*Ahmal bolma, ağız burnuñ bürerler,
Üstüñize ulı goşun sürerler,
Başıñızda ganlı oyun gurarlar,
Ärsarı gumluğa göçer de gider.*

Seydi:

*Seniñ diyenleriñ gurudır, geñdir,
İsleğiñ, hıyalıñ bolgusız yoñdur,
Meniñ yiğitlerim arslana deñdir,
Meydana ganını seçer de gider.*

Şairin, ağırlık kazanan kahramanlık, vatan sevgisi, birlik beraberlik konulu şiirlerinden başka, aşk, sevgi konulu şiirleri de vardır. İlk eşi Hatice'ye hitaben yazdığı şiirlerin yanı sıra, günümüzde bir halk aydımı olarak da çalınıp söylenen *Çağdır Bu Çağlar* şiirinde de düşmanıyla mücadeleden söz ederken de aşk ateşiyle yandığından söz ediyordur:

*Ölçerme odumu, gozgama derdim,
Dert başımdan aşar çağdır bu çağlar.
Nadanmışam, bir bivepa til berdim,
Yardan köñlüm sovsan çağdır bu çağlar.*

*Şunça ceba çekdim, bolmadı payım,
Bu nalışım eşitmedi Hudayım,
Gökdüki rövşenim, yıldızım, ayım,
Halka urup, yaşan çağdır bu çağlar.*

*Gahba pelek otır çarhın ters tovlap,
Dost köñlün galdırıp, duşmanın avlap,
Etim çişe düzüp, süyeğim çovlap,
Süyeklerim bişen çağdır bu çağlar.*

*Men dönsem de köñlüm yardan dönen yok,
Yar zalımdır, maña rehmi inen yok,
Meniñ bu halıma bile yanan yok,
Sinama ot düşen çağdır bu çağlar,*

*Siz mert biliñ ışk azabın çekeni,
Azap çekip, elin yuvup çıkani,
Işkıñ sövdasında gamıñ tikeneni,
Sancıp, bağrım deşen çağdır bu çağlar,*

*Dosta derdim ayan etdim söz bilen,
Arz etmişem elli merte yüz bilen,
Covap berer göze, yakıp köz bilen,
Hal hetdinden aşan çağdır bu çağlar.*

*Seydi diyir, baş alıp gidever bir yan,
Uçarga ganat yok, yörärge perman,
Aydaber, canında galmasın arman,
Däli köñlüm coşan çağdır bu çağlar.*

(Seydi, Dönmenem Begler, s. 55 - 56)

B. A. Garriyev, SSSR İlimler Akaemisi, Türkmenistan Filialının Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsünün el yazmalar bölümünde bir çok el yazmada Seydi'nin şiirlerinin de yer aldığını, özellikle 108 no'lu yazmanın en mühimleri olduğunu, beş bölüm halinde olan yazmanın beşinci bölümünde Seydi'nin eserlerinin bulunduğunu, Arap alfabeli bu yazmada, yazının Seydi'nin kendi el yazısı olduğunu belirlendiğini, yazmada Seydi'nin

gazellerinin, dörtlüklerinin ve muhammeslerinin yer aldığını belirtmiştir.¹³

Ayrıca çeşitli zamanlarda çeşitli yerlerde yapılan yüze yakın derleme (kiril harfli metinler halinde), Türkmenistan İlimler Akademisi, Mahdum Kulu Dil ve Edebiyat Enstitüsünün el yazmaları kısmında bulunmaktadır. Şairin *Goşa Pudağım* eseriyle ilgili derlemeler de yine aynı kısımdadır.¹⁴

Şairin eserleri esasen, ezberleyenler veya başlıklar tarafından dilden dile geçmek suretiyle yayılmıştır. Son zamanlarda Garrıkala'dan yapılan derlemeler arasında Seydi'nin şimdiye kadar bilinmeyen üç şiirine de rastlanmıştır.¹⁵

Dok Çıkdı

*Bir aşyanda gördüm sekiz yumurtga,
Birisi dürst, yedisi hem lak çıkdı;
Kakdım bir ağaçdan sekiz hoz düşdi,
Yedisi çürükmiş, biri dok çıkdı.*

*Beçelikden beyik boldum, ulaldım,
Aklım kâmil boldı, kemala geldim,
Şa hazinasından sekiz pul aldım,
Yedisi garadır, biri ak çıkdı.*

*Namarda yüz ursañ, gadriñ kemelder,
Niçik dünyä işi ceñdir cedeldir,
Sekiz çüyşe tapdım, birisi buldur,
Yedisiniñ ağzın açdım, puk çıkdı.*

*Gidey namart noğsan aydar dostuna,
Akmaklar inanar dünyä mestine,
Biri diy matlabiñ başım üstüne,
Yedisine elim urdum, yok çıkdı.*

Gardaşım

*Bilmezlikden bir söz diydim,
Galat diydim, gel, gardaşım;
Terhosım bar aydam saña,
Tövellamı al, gardaşım,*

*İki beradar uruşar,
Hem uruşar hem yaraşar,
Akmakdır onı soraşar.
Yağşı gulak sal, gardaşım.*

*Boynuñ burup, melul bolma,
Her bir sözi köñle alma,
Beyle başıñ aşak salma,
Bir açılıp gül, gardaşım.*

*Seydi diyer, sinam doldı,
Çarhı pelek barım dildi,
Bizden gitdi, saña galdı,
İndi özüñ bil, gardaşım.*

13 B. A. Garrıyev, "Seydiniñ elyazmaları", *Vatançı Şahır Seydi (Makalalar Yığındısı)*, Aşgabat, 1976, s. 11 - 20.

14 G. Nazarov, "Seydiniñ edebi mirası", *Seyitnazar Seydi (Şahır Hakkında İlmü Dokladlar Makalalar ve Habarlar)*, Aşgabat, 1979, s. 86 - 87.

15 G. Nazarov, *agy.*, s. 91-92.

*Seydi diyer, çohlar görmüş bu göziñ,
Hayıp nadan gadrın bilmez bu söziñ,
Ey yaranlar, hasap etsem sekiziñ
Biri arslan, yedisi hem huk çıkdı .*

Kemal Bolar

*Baharda göğeren otlar
Ahır gurır, saman bolar;
Bu gara sakgallı mertler
Ağar, piri kemal bolar.*

*Garındaşlar dura bara,
Bir birinden köñli gara,
Gelse ikisi bir yere,
Ya sen bolar, ya men bolar.*

*Kanağat ayrılar baydan,
Zalımlar gorkmaz hudaydan,
Yılba yıldan, ayba aydan,
Günbe günden yaman bolar.*

*Geler geçer aylar, günler,
Durdukça artar yamanlar,
Seydi diyer, ey yaranlar,
Düzük eyyam haçan bolar.*

*Yıklar, dağlar yıkılar,
Deryalardan suv çekiler.
Günde nâhak gan döküler,
Şeyle ahırzaman bolar.*

Seydi, Sovyet döneminde uzun süre yasaklanan şairler arasında kalmıştır. Şiirlerinin ilk neşri ancak 1926'da yapılmış, bu neşirde 23 şiir yer almıştır.¹⁶ Bu şiirlerin çoğu nasihat üzerinedir. Bu neşirde Seydi'nin yaşadığı devir hakkında da kısaca bilgi verilmiş, Seydi'nin Sultan Niyaz Beyle birleşip Buhara emirine karşı baş kaldırdığından söz edilmiştir.

İkinci neşir 1940'ta Ahundov Gürgenli tarafından hazırlanmıştır. Bu neşir 37 şiiri kapsamaktadır.

Üçüncü neşir, *Vatançı Şahir Seydi* adıyla 1942'de B. A. Garriyev tarafından yapılmıştır. Burda Seydi'nin 9 eseri yer almaktadır.

Dördüncü neşir de B. A. Garriyev tarafından 1948'de gerçekleştirilmiştir. Bu neşirde 62 şiir yer almıştır.

16 O. Yazımov, "Seydiniñ edebi mirasınıñ övreniliş tarihundan", *Seyitnazar Seydi (Şahir Hakında İlmî Dokladlar Makalalar ve Habarlar)*, Aşgabat, 1979, s. 208.

Beşinci (1955) ve altıncı (1959) neşirler K. Cumayev tarafından yapılmıştır. İlkinde 59 şiir yer almaktadır.

1976'da neşredilen *Saylanan Eserleri*'nde 89 şiirine ve *Goşa Pudağım* dan da 36 şiirine yer verilmiştir.¹⁷

Son olarak da 1993'te *Goşa Pudağım* manzumesi, Ahmet Bekmıradov tarafından ve çoğu şiiri de *Dönmenem Begler* adı altında Kayum Cumayev tarafından neşredilmiştir.

1940'ta ve 1942'de neşredilen kitaplarda Seydi'nin el yazmaları hakkında her hangi bir bilgi verilmemiştir.

Seydi'nin şiirleri, 1977'ye kadar 7 kez neşredildi. 1976'da *Vatançı Şahır Seydi* adıyla bir makaleler topluluğu neşredildi. Yine 1979'da *Seyitnazar Seydi* adı altında, şair hakkındaki makaleler, haberler ve çeşitli konferanslarda okunan tebliğler neşredilmiştir.

Seydi hakkında çeşitli monografiler de vardır¹⁸:

Ahundov Gürgenli, *Seydi*, 1940; B. Garriyev, *Serkerde Şahır Seydi*, 1945; H. Tanrıberdiyev, *Seydi'nin Dörediciliği*, 1960; M. Garriyev, *Seydi Ömri ve Dörediciliği*, 1962, ...

Seydi'nin şiirleri, halk arasından yapılan derlemelere istinaden neşredildiğinden metinler kiril harfli olmakta ve ayrıca ağız özelliği de taşıyabilmektedir. Bu sebeple döneminin dil özelliklerini ne derece doğru yansıttığı konusunda kesin bir şey söylemek güçtür. Buna rağmen Seydi'nin eserlerinde, ilk bakışta göze çarpan dil özellikleri şöyledir:

A) Fonetik Özellikler:

a) Seydi'nin kiril alfabesiyle yapılan bütün neşirlerinde kelime başı /g / 'lerin sistemli olarak yazıldığını görmekteyiz.

Ärdir kelle kesip ganlar dökenler (Dönmenem Begler, s.9)

Takat yok, görmesem gara gözüüni (Dönmenem Begler, s.47)

Cebir gören iller galdıñ hoş indi (Dönmenem Begler, s.6)

17 O. Yazımov, agy., s. 208.

18 O. Yazımov, agy., s. 208.

b) Seydi'nin şiirlerinin kiril harfli neşirlerinde bu gün / d / ile başlayan bir çok kelimenin / t / 'li şekillerine de rastlanmaktadır.

*Tapmanam dünyäniñ tört küncün gezip,
Tamag yolun kesip, umıdım üzüp, (Goşa Pudağım, s.48)
Dört pula satıp imanı (Dönmenem Begler, s.42)
Sözlemäge tiller galmaz. (Dönmenem Begler, s.41)
Seğsenden soñ toğsan yaşa yetende (Dönmenem Begler, s. 27).*

c) Türkmen Türkçesinin umumi özelliği olan, Arapça ve Farsça kelimelerdeki f > p değişimi Seydi'nin şiirlerinde de vardır.

*Kim dostum duşmanı parhın biler men (Dönmenem Begler s.7)
Bize pata (fatiha) üçin göterip gollar (Dönmenem Begler, s.5)*

ç) Bunun yanı sıra / p /'ye dönmediği kelimelere de rastlamak mümkündür.

*İl gelsin diyp istiğfara,
Seydi sözleyip bir para,
Her kim sığnsa Gaffara,
Müşgüli guşada döndi. (Dönmenem Begler, s. 28)*

d) *bol-* kelimesine *ol-* şekliyle de rastlanmaktadır.

*Bu gelen yurduñız mübäreke olsun! (Dönmenem Begler, s.20)
Seydiniñ yalan bolmaz sözleri (Dönmenem Begler, s.20)*

e) Arapça ve Farsça kelimelerde ayın ve hemzenin kullanıldığı yerlerde / g / türemesi Seydi'nin şiirlerinde de görülür vardır.

Ay günüñ şuşlasın tutsa gerekdir. (Dönmenem Begler, s.20)

f) Yine Arapça ve Farsça kelimelerde / v / sesinden önce gelen düz ünlülerin yuvarlaklaşması söz konusudur.

*Ovval halı gelse, soñra boş gider (Dönmenem Begler, s.30)
Sovap üçin hatm-ı Kurhanı bardır (Dönmenem Begler, s. 18)
Meniñ işkim zovkum, dürli hünärim (Goşa Pudağım, s. 35)*

g) Günümüz Türkmen Türkçesinde de olduğu gibi ünlüsü uzun söylenen kelimelerde / y / 'nin kullanıldığını görüyoruz.

Seydi diyr, gezmegiň ömrüni yoyup (Dönmenem Begler, s. 26)

Hiç düypsüz yalana meňzär (Dönmenem Begler, s. 34)

ğ) Ayrıca *su, yut-* gibi kelimelerin *suv, yuvt-* gibi v'li şekilleri vardır. Bu şekiller bugünkü Türkmen Türkçesinde de devam etmektedir.

Yürek hem ezilip suvga dönmezmi (Goşa Pudağım, s. 48)

Niçe gan yuvutdım, ganmanam begler (Dönmenem Begler, s.7)

B) Morfolojik Özellikler:

a) Günümüz Türkmen Türkçesinde şimdiki zaman 3. teklik şahsın olumsuzu olarak kullanılan *bolanok, dönenok, bilenok*,¹⁹ gibi kalıplara gelişen *-an / -en yok* şekline aynı manada Seydi'nin şiirlerinde de rastlıyoruz.

Men dönsem de köñlüm yardan dönen yok,

Yar zalımdır maña rehmi inen yok,

Meniň bu halıma bile yanan yok,

Sınama ot düşen çağdır, bu çağlar. (Dönmenem Begler, s.56)

b) Bu günkü Türkmen Türkçesi yazı dilinde şahıs ekleri kullanılarak çekimi yapılan Geniş zamanda şahıs ekleri yerine şahıs zamirlerinin kullanılması söz konusudur.²⁰

Ärden öndüm, ärlük bilen öler men,

Kim dostum, duşmanım parhın biler men,

Söveşde ağlaman, şat men, güler men,

Namart bolup dünýä inmenem, begler! (Dönmenem Begler, s.7)

c) Bu kiril harfli metinlerde yönelme hal eki olarak *-ga / -ge* eki görüldüğü gibi *-an / -en* sıfat fiil ekinin *-gan / -gen* şekline de rastlanmaktadır.

Yürek hem ezilip suvga dönmezmi (Goşa Pudağım, s. 48)

Kanı peyda görgenim, guri cepa boldı netey (Goşa Pudağım, s. 49)

ç) Türkiye Türkçesindeki *-madan / -meden* zarf fiil ekinin bu günkü Türkmen Türkçesinde *-ma:n / -mä:n* 'e gelişen *-mayan / -meyen* şekline Seydi'nin şiirlerinde rastlıyoruz.

19 Bkz. *Häzirki Zaman Türkmen Dili*, Aşgabat, 1960, s. 418.

20 Bkz. *age.*, s. 383.

Dayım ızı üzülmeyen gelici

Her gün çar tarapdan mihmanı bardır. (Dönmenem Begler, s. 18)

C) Semantik Özellikler:

Homonim, sinonim ve antonimlerin, ikilemelerin bolca kullanımı, benzetmelerin, metafor ve metonimlerin çokça yer aldığı Seydi'nin şiirlerinde bütün bunlar Türk dilinin zenginliğini ortaya koymaktadır.

a) Benzetmeler:

Söveş tursa, şir dek duralı begler (Dönmenem Begler, s. 9)

Âr dey durup şol söveşe baraylıñ (Dönmenem Begler, s. 8)

Govga günü Rüstem kibi gızdığım (Dönmenem Begler, s.79)

b) Sinonimler:

Çoh dertden gutular, övüdim alsa (Dönmenem Begler, s.25)

Köp tomaşa bile ötse gerekdir (Dönmenem Begler, s.18)

Aşık Seydi diyer, sürdüm dövranı (Dönmenem Begler, s.52)

Kasıt aydar, Haydar geçdi cahandan (Goşa Pudağım, s.45)

Seydi sözleyir bir para (Dönmenem Begler, s.28)

c) Antonimler: Bunlar genellikle ikileme şeklinde ortaya çıkarak mana daha da zenginleştirilmiş, anlatım kuvvetlendirilmiştir.

Kim dostum, duşmanım parhın biler men, (Dönmenem Begler, s.7)

ç) Metaforik anlatımlar:

Düldül müntip ganat bağlap, uçar men, (Dönmenem Begler, s. 7)

Bu satırda, tabiatla veya hayvanlarla ilgili bir özelliğin insana atfedilmesi (anthroposemie) şeklinde metaforik bir ifade vardır. Ayrıca savaş esnasında at üstündeki hızını da somutlaştırmaktadır. Bu durum şairin kendisini yanıp duran bir ateşe benzettiği şu sözlerde de görülür.

Yanıp duran nar men, sönmenem begler (Dönmenem Begler, s. 7)

Ey yarañlar totı geldi salama,

Til degirmäñ Hatıca dek sonama,

Seydi diyer, meniñ köne yarama

Burç dökerler, dert üstünden duz bolar (Dönmenem Begler, s. 31)

Yukardaki dörtlüğün ilk satırında insana ait bir özelliğin papağana ithaf edilmesi ile şahıslştırma yoluyla metafor yapılmıştır.

Köp mahallar gussa yutup, (Dönmenem Begler, s. 28)

Bu satırda da şair, çok eziyet ve sıkıntı çektiğini *gussa yut-* şeklinde somutlaştırarak bir metaforla dile getirmiştir.

Bu gün acal okunu nişan edip goyarlar (Dönmenem Begler, s. 29)

Gulak goyuñ aydan arz-ı halıma, (Dönmenem Begler, s. 25)

Peleğiñ elinden eylesem dadı, (Dönmenem Begler, s.21)

Işkıñ sövdasında gamuñ tikenı,

Sancıp bağrım deşen çağdır bu çağlar (Dönmenem Begler, s. 56)

Seydi'nin yakın dostu Zelili'yle karşılıklı söyledikleri şu şiirde de zengin metafor örnekleri vardır.:

Seydi:

*Ol nâ darağt, on ikidir pudağı,
Her pudakda bardır otuz yaprağı,
Yarısı garadır, yarısın ağı,
Niçedir mivesi, gülden habar ber ?*

Zelili:

*Yıl bir darağt, on iki aydır pudağı,
Her ayda otuz gün, otuz yaprağı,
Yarısı gicedir, yarısı ağı,
Bâş namaz mivesi, güldir gardaşım
(Dönmenem Begler, s.77)*

d) İkilemeler (Reduplication): Eş manalı (hendiadyoin), yakın manalı ve zıt manalı kelimelerden kurulu ikilemelere de oldukça sık rastlanmaktadır:

Seydi diyir, hoş gülüp, göz gaşuñ gerseñ

.....

"Urduñ" diyip, hiç vağt namus ar etmen. (Dönmenem Begler, s. 54)

Yaranlar gün günden yamanlık artdı,

Bu işiñ gelmedi öñi ızları, (Dönmenem Begler, s. 25)

Yağsı yaman barça oturiş turşunu,

.....

Bolara bolmaza uzatma sözüñ, (Dönmenem Begler, s.26)

Aga ini, doğan gardaş yat bolar, (Dönmenem Begler, s. 43)

Ç) Sentaktik Özellikler:

a) Tamlamalar: Bu günkü Türkmen Türkçesinde de görülen şu sentaktik özellik Seydi'nin şiirlerinde de vardır.

Gulak goyuñ aydan arz-ı halıma, (Dönmenem Begler, s.25)

Bu mısradaki *aydan arz-ı halıma* tamlamasında, teklik birinci şahıs iyelik ekinin Türkiye Türkçesinde sıfat fiille kurulan tamlamalarda olduğu gibi tamlayan üzerine değil, tamlanan üzerine getirildiği dikkati çekmektedir.

Şu örnekte de aynı durum söz konusudur:

"Gelcek" diyip giden yolumu gözlän, (Dönmenem Begler, s.80)

b) *Goşa Pudağım* adlı eserinde bazı yerlerde *erse*, *erdi* şeklindeki yardımcı fiillerle cümlelerin bağlanması söz konusudur:

*"Elkassa, biçäre Seydi bu gazalını aytđı erse yedi endamı sökü-
lüp, üç yüz altmış altı damarları hum dek erip, dört yüz kırk dört
süyekleri lahta lahta, boğun boğun sökülüp, gözlerinden yaş a-
ka başladı. ... "* (*Goşa Pudağım*, s.16)

Seydi'nin yine aynı eserinde *kim* bağlacıyla da cümlelerin bağlandığını görüyoruz:

"... İmdi yağsı pähim et kim, adam şu dünyäde musafır turur. ..."
(*Goşa Pudağım*, s.30)

Belirtilen cümlede de görüldüğü gibi *Goşa Pudağım* da 3. teklik şahıs bildirme eki olan *-dir / -dir'* in yanı sıra *turur* da kullanılmaktadır.

Bütün lehçe, şive ve ağızlarını göz önüne alırsak, Türk dili uzun geçmişiyle dünyanın sayısız anlatım imkanlarına, zengin kelime hazine-

sine sahip bir dildir. Seydi 'nin şiirlerinde de olduğu gibi bu zenginlik, sözlü olsun, yazılı olsun, Türk dilinin hemen her ürününde kendini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Azmun, Yusuf, "Türkmen şairi Seydi (Seyitnazar)", *Türk Kültürü*, IV / 48 (Ekim) 1966, (47 - 50) 1135 - 1138.
- Benzing, Johannes, "Die Türkmenish Literatur", *Fundamenta II*, Wiesbaden, 1963.
- Garriyev, M., *Seydi Ömri ve Dörediciliği*, Aşgabat, 1962.
- Kara, Mehmet, "Türkmen edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, 3. c., Ankara, 1992, s. 669 - 683.
- XVIII - XIX Asır Türkmen Edebiyatının Tarihi Boyunça Oçerkler*, Red.: A. Meredov, K. Cumayev, T. Durdiyev, N. Aşirov, Aşgabat, 1967.
- Seydi, *Dönmenem Begler*, (Neşre haz.: Kayum Cumayev), Aşgabat, 1993.
- Seydi, *Goşa Pudağım*, (Neşre haz.: Ahmet Bekmiradov), Aşgabat, 1993.
- Seyitnazar Seydi (Şahır Hakında İlmü Dokladlar Makalalar ve Habarlar)*, Aşgabat, 1979.
- Togan, Zeki Velidi, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, 2. baskı, İstanbul, 1981.
- Türkmen Edebiyatının Tarihi III. t.*, 1. kitap, XIX Asır Edebiyatı, Aşgabat, 1977.
- Türkmen Sovet Ensiklopediyası*, 8, "Türkmen Edebiyatı", Aşgabat, 1978.
- Vatançı Şahır Seydi (Makalalar Yığındısı)*, Aşgabat, 1976.
- Veliyev, Baba, *Türkmen Halk Poezyası*, Aşgabat, 1983.
- Yedigün Türkmen Şığrıyetiniñ Dürdüneleri*, Seydi, red.: Gurbandurđı Gurbansä-hedov, Aşgabat, 1991.

